

فصل ۲:

مبانی هستی‌شناسی علم مدیریت

نسخه شماره دو / پاییز ۱۳۹۸
<http://facultymembers.sbu.ac.ir/tavallaei>

تهیه و تنظیم:
دکتر روح اله تولایی
(عضو هیأت علمی دانشگاه)

25

مقدمه:

- همانطور که در فصل پیش اشاره شد، علوم در مبانی فلسفی خود متفاوت هستند.
- در همین راستا، مبانی فلسفی علوم انسانی و اجتماعی از جمله علم مدیریت، از دیدگاه اسلامی با سایر دیدگاه های سکولار متفاوت است. این تفاوت ها را می توان در مبانی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی هر یک از آنها مشاهده کرد.
- هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی، با وجود داشتن ارتباط تنگاتنگ، قابل تحویل یا تقلیل به یکدیگر نیستند و رابطه‌ی آنها مستقیم است.
- در این فصل به تبیین مبانی هستی‌شناسی (Ontology) علم مدیریت از دیدگاه اسلامی می پردازیم.

26

مفهوم هستی شناسی:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- در مبانی هستی شناسی که بخشی از دانش فلسفه است، ماهیت و ویژگی های جهان هستی، جرای جهان هستی و غایت جهان هستی تبیین و بررسی می گردد.
- چگونگی شناخت و فهم نسبت به جهان هستی تأثیر مستقیم بر چگونگی تولید، تبیین و تدوین علم مدیریت دارد. صاحب نظران علم مدیریت با استفاده از داده های علمی، ذهنی و تجربی خود جهان هستی را تفسیر می کنند بر همین اساس فهم های متعددی نسبت به ماهیت، جرای و غایت جهان هستی وجود دارد.
- دین مبین اسلام با پشتوانه وحی، تعریفی از جهان هستی ارائه کرده است که فرا تر از داده های علمی، ذهنی و تجربی بشر است.
- پرواضح است که چنین تصویر و تعریفی از هستی، سایر شئون دینی و عرفی را تحت تاثیر خود قرار می دهد. بنابراین شناخت جهان از منظر دین اسلام به شناخت انسان منتهی می شود و شناخت انسان از منظر اسلام نیز سمت و سوی مدیریت را مشخص می کند. از این روست که برای ترسیم مبانی تئوریک مدیریت، باید شمه ای با هستی شناسی آشنا بود.

27

مفهوم هستی شناسی_ ادامه:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- بر اساس آموزه های دین مبین اسلام، جهان هستی حاصل مشیت حکیمانه خداوند متعال است که با نظمی هماهنگ و هدفی مشخص به سوی تکامل پیش می رود.
- در میان موجودات جهان هستی، "انسان" به عنوان اشرف مخلوقات، از جایگاه ویژه ای برخوردار است. انسان با مسئولیتی که بر عهده دارد برای سیر تکامل خود و جامعه انسانی در جهان هستی، نیازمند شناختی دقیق از ماهیت هستی، جرای هستی و غایت هستی می باشد.

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ

عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء: ۷۰)

و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا بر مرکبها برنشانیدیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آنها را بر بسیاری از آفریده های خود برتری آشکار دادیم

28

مفهوم هستی‌شناسی_ ادامه:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ خداوند، برای این که **اسماء و صفات خود را متجلی سازد** جهان هستی و انسان را آفریده است. سپس برای سریان و جریان اراده خود بروی زمین و همین طور نشان دادن راه سعادت و کمال و اخبار از غیب، از طریق وحی، **پیامبرانی را مبعوث** نمود. این پیامبران علاوه بر انجام وظیفه رسالت و هدایت، در بسیاری موارد **مدیریت جامعه تحت هدایت خود** را نیز عهده داری می کردند.

«وَأَذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ

ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (بقره: ۱۲۴)

و آنگاه که خداوند، ابراهیم را به انواع فرمانها آزمایش کرد و با سرفرازی از آزمایش بیرون آمد از جانب خداوند به او گفته شد من تو را به امامت و مدیریت مردم برگزیدم. ابراهیم گفت: آیا این پیشوایی به فرزندان من خواهد رسید. فرمود: امامت و مدیریت من به ستمگران نمی رسد.

29

مفهوم هستی‌شناسی از دیدگاه صاحب‌نظران غربی:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ **دسلر** هستی‌شناسی را تعیین مرجع انضمامی یک گفتمان تبیینی می داند، یعنی ساختارهای جهان واقعی (اشیا و واحدها) و فرایندهایی که یک نظریه مطرح می کند و در تبیین و تفسیر خود به آنها می پردازد (Dessler, 1989: 445)

➤ **اونف** می گوید: بحثهای هستی‌شناختی به جهان چنانکه گویی ما موجودیت آن و نه خصوصیات آن را مسلم و قطعی فرض می کنیم، اشاره دارد (Onuf, 2002: 126)

30

ابعاد اصلی مبانی هستی‌شناسی اسلامی:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- براساس دیدگاه علامه طباطبائی در تفسیر المیزان، ابعاد اصلی مبانی هستی‌شناسی، که شامل مفاهیم و پیش‌فهم‌های ما درباره جهان هستی و ویژگی‌های آن است به شرح زیر می‌باشد:

(۱) اصل توحید در جهان هستی

- هستی‌شناسی نظام اجتماعی قرآن **تک قطبی و تک محور**، و بر اصل توحید پایه‌گذاری شده است؛ لذا فرضیه چندخدایی و چنددستگی رد می‌شود.
- در این تکرش، عالم هستی به نوعی **نشانه و علامت** است، نشانه بودن دلالت بر این دارد که عالم طبیعت دارای معنی است بدین صورت که **هستی خالقی دارد** و آن چه در آن است **برای انسان** خلق شده و **همه هستی از خداست**.
- **خداوند در همه اجزاء** نظام اجتماعی و عوامل انسانی از جمله سطوح مختلف مدیریت حضور دارد و احساسات و عواطف انسان مانند سایر پدیده‌های خلقت **با اراده خداوند هماهنگ** است.
«لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ» (انبیاء: ۲۲)
تنها خداوند، مالک و رب حقیقی آسمان و زمین و تمام مخلوقات بوده و تنها اوست که هر حکمی را بخواهد در عالم اجرا می‌کند. و تدبیر همه امور عالم و هدایت آن بر عهده اوست.

31

ابعاد اصلی مبانی هستی‌شناسی اسلامی - ادامه:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۲) سلسله مراتبی بودن جهان هستی

- هستی‌شناسی اسلامی فقط به جهان مادی طبیعت منتهی نمی‌شود، بلکه آن **پایین‌ترین مرتبه هستی** است.
- جهان هستی در یک تقسیم‌بندی به **سه عالم** تقسیم می‌شود: **عالم عقل** (عالم مجردات)، **عالم مثال** (عالم برزخ)، **عالم ماده**. از نظر وجودی عالم عقل، علت وجودی عالم مثال و عالم مثال، علت وجودی عالم ماده است. عالم عقل به لحاظ نزدیکتر بودن به مبدا اول، مقدم‌ترین و بالاترین عالم از نظر وجودی بوده و سرانجام همه عوالم به علت وجودی خویش بر خواهند گشت.
- از دیدگاه قرآن عالم ماده، **مسیر و ابزاری** برای رسیدن به عالم عقل است و سرای دنیوی، هدف نهایی زندگی بشری نیست و **محدود به مکان و زمان** است و همه چیز در آن به **تدریج** ایجاد می‌شود در حالی که در عوالم دیگر چنین نیست.
- نتیجه عملی این مبنا آن است که عالم ماده و جهان طبیعت آخرین نقطه حرکت و تحول انسان نیست، بلکه ابزاری است که انسان با زندگی در آن، **مقدمات رسیدن به عالم بالاتر و کمال خویش** را کسب می‌کند. بر خلاف تمدن غربی که رسیدن به ماده را اهم از ثروت و قدرت هدف نهایی فعالیت خویش قرار داده است و برای رسیدن به این هدف، همه چیز حتی عقل و خرد را زیر پا می‌گذارد.

32

ابعاد اصلی مبانی هستی‌شناسی اسلامی_ ادامه:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۳) غایت‌مندی جهان هستی

- در هستی‌شناسی اسلامی، خداوند جهان را **هدفمند** خلق نموده و نظام جهان، **نظام احسن و اکمل** است و خلقت آنها بازیچه و لهو و لعب نیست.
- غایت‌مندی جهان هستی، مستلزم **اعتقاد به معاد، قیامت، حساب، عقبی** و... است.
- لذا، فعل خداوند از این جهت "حق" یا "غایت‌مند" است که در **ماوراء خود و بعد از زوال آن** فعل، **اثر و دنباله و هدفی** باقی می‌ماند.
- نتیجه عملی این مبنا، آن است که انسان در هیچ یک از افعال خویش، جز به **ذات خداوند**، به فاعل دیگری اتکا ننماید و غایت دیگری را نگزیند و در فاعلیت خود، به **قوه و نیروی خداوندی** که به او ارزانی داشته، اتکا ننماید.
- از دیگر نتایج عملی آن است که اعتقاد به معاد، **سبک زندگی و مدیریت** انسان را در دنیا تغییر می‌دهد و موجب می‌شود که انسان همواره خواست خداوند را در تمامی اعمال و رفتار خویش لحاظ نموده و زندگی دنیوی را با عبودیت و اطاعت از قوانین دین الهی منطبق نماید.

33

ابعاد اصلی مبانی هستی‌شناسی اسلامی_ ادامه:

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۴) وجود روابط متقابل در جهان هستی

- اجزای عالم با همه اختلافات و تنوع، **ارتباط تام و تنگاتنگ با هم دارند** و رابطه **علت و معلول** در سراسر عالم هستی وجود دارد و هر پدیده با موجود مادی و عوارض آن و همه حوادث علی دارند که وجود آن را اقتضا می‌نماید.
 - تمام هستی-به ماهو وجود- وحدت دارند و به هم مرتبط هستند و به صورت یکپارچه و کل، از **نظامی وسیع و دائم** تبعیت می‌کنند و تغییر و تحولات آنها تابع این نظام وسیع و ثابت است، هیچ لغزش، اشتباه و استثنایی در آن وجود ندارد و همه از **تدبیر خداوند** نشأت می‌گیرند.
- «ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» (روم: ۴۱)
- طبق این آیه، نعمتهای جهان و با بلایای طبیعی، نمود خارجی عمل انسانهاست و اگر انسان در مسیر فطرت و بر طبق رضای خداوند عمل نماید و راه اطاعت را پیش گیرد، نزول خیرات و برکات بر جهان افزایش می‌یابد و حوادثی چون خشکی دریا، هلاکت امتهای، سلب امنیت، شیوع ظلم، بروز جنگها، سیل، زلزله، طوفان و... در جهان از بین می‌رود.
- «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ» (شوری: ۳۰)
- طبق این آیه، موضوع انعکاس عمل گناه به اولاد و نسل انسان نیز سرایت می‌کند، مگر اینکه خداوند از سرایت و انتشار عمل آنها جلوگیری نماید.

34

(۵) تشریح بر اساس تکوین

- خداوند دو نوع کتاب برای هدایت بشر تعیین نموده است: اول، **کتاب تکوین** که حاکی از نظم و ترتیب عالم و نشاتگر خالق یکتاست. دوم، **کتاب شریعت** یعنی قرآن که ترجمان کتاب تکوین است و مردم را به سیر در زمین و آسمان و کشف رموز آن دعوت نموده است.
- خداوند عالم تکوین و جهان هستی را **فقط به خاطر انسان** خلق نموده است تا انسان بتواند در آن به کمال حقیقی خود نایل آید:

«هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا...» (بقره: ۲۹)

- قوانین اسلام طوری تشریح شده است که همواره **با فطرت و خصوصیات تکوینی او هماهنگ** است و خداوند تکلیف ما را مطابق تشریح نموده است:

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ...» (روم: ۳۰)